

Jedním ze stěžejních principů socialistické společnosti a jejího vývoje je vedoucí úloha dělnické třídy. Jejím výrazem je rovněž vedoucí úloha KSČ. Je proto zcela přirozené, že dělnická třída k sobě obrací pozornost našich sociologů.

Předpokladem sociologického výzkumu kterékoli stránky života a aktivity naší dělnické třídy je ovšem pravdivý úsudek o tom, co vůbec pod pojmem dělnická třída chápat. Na první pohled se může zdát, že k tomu *postačí* stanovit, které sociální skupiny k této třídě řadit.

Takový vulgárně empirizující přístup však ve skutečnosti ulpívá jen na povrchu jevů. Vede k podléhání subjektivistickým spekulacím. Proto spíše ztěžuje než usnadňuje hlouběji pochopit náš současný společenský proces a úlohu dělnické třídy v něm.

Pokusy „opírat“ tento přístup o údajné odvolání na vědecké dílo zakladatelů marxismu se ve skutečnosti zásadně rozcházejí s vědeckou podstatou tohoto díla a negují ji. Snad nebude na škodu v této souvislosti připomenout některé stěžejní závěry K. Marxe o metodě vědeckého zkoumání, obsažené v jeho přípravných pracích ke *Kapitálu* z let 1857–1859, v *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*.³

Marx tu ukazuje, že ten, kdo se při zkoumání společenských jevů spokojuje jen se smyslově názornou realitou (např. v politické ekonomii s „obyvatelstvem“) jako s východiskem, se zpravidla utápí v prázdné abstrakci. Vědecké zkoumání vyžaduje postupovat jinak.

Předpokládá vyčlenit nejprve pomocí abstrakce ze smyslově názorné reality a z jejího pohybu její *nejpodstatnější rysy* („Na

první cestě se plná představa vypařuje v abstraktní určení; ...“). Teprve za jejich pomoci je pak možné dospět k vědeckému vymezení zkoumaného jevu („... na druhé cestě vedoucí abstraktní určení k reprodukci konkrétního cestou myšlení.“).⁴

Mezi nejpodstatnější rysy dělnické třídy a jejího pohybu patří *jednak* její postavení ve výrobních vztazích, které má konečkonců určující vliv na tendence jejího politického hnutí, *jednak* relativně samostatné aktivní působení její třídní ideologie a její politicko-organizační činnosti. Oba tyto problémové okruhy jsou předmětem obecné marxisticko-leninské teorie společenské úlohy dělnické třídy.

To jsou hlavní teoretické předpoklady marxistického vymezení dělnické třídy. Jen na jejich základě je možné stanovit, *kteří* sociální skupiny našeho obyvatelstva k dělnické třídě patří, případně i *nakolik* k ní patří. Bez těchto předpokladů bychom nedospěli dál než k prázdné abstrakci. Náš pohled a závěry by se neodlišily od buržoazní sociologie, naopak spíše by s ní splynuly.

K tomu bohužel docházelo v mnohých sociologických pracích našich autorů z předchozích let. Tak se u nás rodily různé revizionistické tendence ke zkreslování charakteristiky a složení naší dělnické třídy. Můžeme je zhruba rozdělit do dvou velkých skupin. *První* hovoří o *dělnické třídě vůbec* a argumentuje zvláště vědeckotechnickou revolucí. Tvrdí, že pod jejím vlivem dochází jak k obecné změně celkové povahy dělnické třídy, tak i ke změně jejího složení. Její součástí se prý *v důsledku proměn výrobně technické dělby práce* stávají další složky pracujících – zvláště prý technická, případně i veškerá

¹ Z hlavního referátu na téma *Aktuální otázky historického poslání a vedoucí úlohy dělnické třídy*, předneseného na třídní teoretické konferenci s mezinárodní účastí, kterou ve dnech 23.–25. května 1972 uspořádala z rozhodnutí sekretariátu ÚV KSČ Vysoká škola politická ÚV KSČ.

² Označení „socialistická dělnická třída“ užívám, abych vyjádřil její kvalitativní odlišnost od dělnic-

ké třídy kapitalistické společnosti – třebaže upevňování jejích socialistických rysů, zejména v oblasti vědomí, je ovšem proces, a nikoli jednou provždy dané statické definitivum.

³ Marx, K.: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*. Berlin, Dietz Verlag, 1953.

⁴ Tamtéž, s. 21–22.

inteligence a další sociální skupiny, možná dokonce všechen pracující lid.

Se skutečně pozoruhodnou nelogičností byly na podporu těchto tvrzení rozvinuty dokonce pokusy dokázat, že takto prý chápal složení dělnické třídy již Marx v *Kapitálu* v poznámkách o tzv. *souhrnném dělníku* (tj. v období, kdy vědeckotechnická revoluce ještě nenastala). Lze se domnívat, že tyto pokusy někdy subjektivně pramenily ze snah čelit soudobé argumentaci buržoazních ideologů (zvláště jejich propagandě o vzniku nové, tzv. „střední třídy“). Byly však bohužel objektivně spíše *ústupem* před nimi.

Neméně nelogické byly snahy vyvozovat z této interpretace dělnické třídy za kapitalismu (co jiného mohl mít na mysli Marx v *Kapitálu*?) *automaticky* závěry o socialistické dělnické třídě. Vždyť připustíme-li, že tu jde o dvě různé sociální ekonomické formace, nelze závěry o jejich společenské struktuře automaticky přenášet z jedné na druhou, ale je nutno prověřovat je a konkretizovat jejich platnost v nových podmínkách.

I tato automatická aplikace může být považována za ústupek buržoazní ideologii. V tomto případě jde asi o ústupek buržoazním koncepcím industriální společnosti, vydávajícím rozdíl mezi kapitalismem a socialismem za vcelku ne příliš podstatnou otázku odchylek dvou „forem soudobé industriální společnosti“, týkající se v zásadě jen politického režimu.

Druhá skupina se naproti tomu soustřeďuje jen na určitost *socialistické dělnické třídy*. Především uvádí v pochybnost *existenci neantagonistických tříd*. Na základě toho jsou pak její stoupenci buď ochotni uznat, že i za socialismu je dělnická třída ještě *proletariátem*, prosazujícím se dále v rámci *antagonistických* rozporů, nebo již vůbec *neexistuje*, poněvadž po zániku třídního antagonismu prý již může být jen *beztrídní* společnost.

V rámci této skupiny se rovněž ozývají hlasy, které sice do určité míry připouštějí existenci socialistické dělnické třídy jako *neantagonistické* třídy, ale uvádějí v pochybnost další *motivaci* její společenské úlohy. Na základě toho pak vydávají třídní

strukturu socialistické společnosti za cosi *nepodstatného*. Tvrdí, že tato struktura dnes ustupuje svým významem do pozadí a její vyzdvihování je prý pouze výsledkem jejího doznívání v povědomí stoupců dogmatických schémat. Tito revizionisté někdy doporučují *akcentovat* jako rozhodující *jiné stránky* struktury současného socialismu, vystupující prý svým významem více do popředí. V pokusech o jejich vymezení pak vycházejí z buržoazní ideologie — konkrétně z buržoazních koncepcí stratifikace.

Mezi oběma těmito revizionistickými proudy ovšem není nijak ostrá hranice, spíše se těsně prolínají. Oba přece navažují na soudobou buržoazní ideologii. Mimořádná nebezpečnost těchto koncepcí vyplývá z toho, že společenská úloha socialistické dělnické třídy je základním předpokladem dalšího rozvoje naší společnosti. Je i rozhodující příčinou vedoucí úlohy komunistické strany, základním rysem socialistického státu.⁵ Proto v Československu tyto nejružnější revizionistické tendence tvořily významnou součást ideologické přípravy kontrarevoluce.

Jak těmto a podobným revizionistickým tendencím čelit? K vymezení socialistické dělnické třídy se obvykle přistupuje *jen* na podkladě této Leninovy definice tříd ve *Velké iniciativě* (r. 1919): „Třídy jsou velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určeném systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zajištěným a vytčeným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenských organizaci práce, a tudíž způsoby nabývání a velikostí onoho dílu společenského bohatství, jímž disponují. Třídy, to jsou takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé, neboť zaujímá rozdílné místo v určité soustavě společenského hospodářství.“⁶

Nelze mít pochyb o mimořádném teoreticko-metodologickém významu této Leninovy definice. Přece však vzniká vážná otázka, zda při vymezení socialistické dělnické třídy postačí vzít z Leninova díla v úvahu *pouze* tuto definici.⁷ Omezíme-li se totiž v této souvislosti jen na ni, vzni-

⁵ Nejen jako státu diktatury proletariátu, ale i jako všelidového státu.

⁶ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 29, Praha, SNPL 1955, s. 415.

⁷ Zde se nabízí srovnání. Engels v polemice proti buržoazním „kritikům“ Marxova *Kapitálu* zásadně

odmítá představu, „že se u Marxe dají hledat úplně hotové, jednou pro vždy platné definice“. Namítá: „Je přece samozřejmé, že tam, kde jsou věci a jejich vzájemné vztahy chápány nikoli jako neměnné, nýbrž jako proměnlivé, mění se a přetvářejí i jejich odrazy v představách, pojmy; že se tedy nedají

kají nejméně dva velmi vážné a v tomto případě těžko řešitelné problémy: 1. Uznával Lenin neantagonistické třídy? 2. Uznával Lenin nějaké další vrstvy kromě dvou základních tříd? Povšimněme si těchto dvou problémů podrobněji:

1. Uznával Lenin neantagonistické třídy?

Jak je vidět, uvedená definice má těchto pět základních znaků: a) rozdílné místo v historicky určité soustavě společenské výroby (tj. v konkrétně historických výrobních vztazích); b) různý vztah k výrobním prostředkům (vlastnický nebo nevlastnický); c) různá úloha ve společenské organizaci práce (vedoucí a podřízení); d) rozdílný způsob nabývání důchodu („jedna třída si může přivlastňovat práci druhé“); e) rozdílná velikost tohoto důchodu.

Je zjevné, že některé z těchto znaků, jmenovitě znak b) a d), již nenajdeme v třídní sociální struktuře socialistické společnosti. Právě o to se opírala tvrzení odmítající u nás „ve jménu Lenina“ existenci neantagonistických tříd za socialismu. Dělnická třída prý musí být i za socialismu určena všemi těmito znaky (tj. být antagonistickou třídou), jinak již vůbec třídou není.

Ve skutečnosti však Lenin po výše vzpomenuté definici vzápětí podává definici další. Uvádí ji slovy: „Je jasné, že k úplnému odstranění tříd je třeba nejen svrhnout vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví...“⁴⁸ Revoluční přeměny, o nichž tu Lenin píše, znamenají *likvidaci třídního antagonismu*. Přece však podle Lenina nestačí k úplnému zrušení tříd, které v určité podobě trvají i potom. Jde zde tedy zřejmě o *neantagonistické třídy*. Ty nyní Lenin definuje vymezením podmínek jejich zrušení.

Nejprve uvádí: „... je třeba zrušit také jakékoli soukromé vlastnictví výrobních prostředků...“⁴⁹ — dosáhnout tedy i zániku takových či takové neantagonistické třídy, jejíž existence (i když již nejde o vykořisťovatelskou třídu) je ještě založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků (maloburžoazie). Vezmeme-li

v úvahu, že Lenin psal tento text po Velké říjnové socialistické revoluci v r. 1919, předvídal tu zřejmě nevyhnutelnost procesu, který se později uskutečnil jako *kolktivizace malovýroby* — zvláště jako socialistická přestavba vesnice.

Ani to však podle Lenina ještě nestačí k úplnému zrušení tříd (tj. neantagonistických). Aby se tento proces dovršil, „... je třeba úplně odstranit jak rozdíl mezi městem a vesnicí, tak i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími“ (tj. zrušit starou společenskou dělbu práce, která se těmito rozdíly vyznačuje — I. H.). „To je velmi dlouhý proces.“⁴⁰

Lenin tedy uznával *neantagonistické třídy*, založené na společenském vlastnictví výrobních prostředků a na vlivu ještě trvající staré společenské dělby práce, na odtud vyplývající diferenciaci výrobních vztahů. Vzniká otázka, zda při vymezení socialistické dělnické třídy není třeba vzít v úvahu i tuto Leninovu charakteristiku neantagonistických tříd. Je tu však ještě jeden problém:

2. Uznával Lenin ještě nějaké další vrstvy kromě dvou základních tříd?

Pět znaků výše zmíněné často uváděné Leninovy definice vyvolává na první pohled dojem, jakoby dělil celou kapitalistickou společnost beze zbytku jen na dvě základní třídy. Jestliže by byl tento úsudek pravdivý, pokud jde o Leninovy závěry o kapitalismu, mohl by platit i pro socialismus. Možná, že zde je jedno z východišek pokusů dělit socialistickou společnost jen na dvě třídy (na socialistickou dělnickou třídu a na třídu socialistického družstevního rolnictva) — sociální skupinu inteligence pak považovat za beze zbytku strukturovanou rovněž do těchto dvou tříd.

S formulacemi, které vyvolávají dojem, jakoby Lenin dělil celou kapitalistickou společnost beze zbytku jen na příslušníky dvou základních tříd, se však v Leninově díle setkáváme jen zcela výjimečně. Sem patří například jeho poznámka v článku *Trudovici a dělnická demokracie* (r. 1912),

vměstnat do strnulých definic (podtrženo I. H.), nýbrž je třeba brát je v jejich historickém resp. logickém procesu vzniku.“ (Engelsova předmluva, III. díl Marxova Kapitálu, 1. část, Praha, SNPL 1955, s. 22).

Podle Engelse tedy nestačí omezit se na tu či onu jedinou Marxovu definici, zahrnující pouze umrtvený moment historického, resp. logického procesu

vzniku zkoumaného jevu, ale nutno vzít v úvahu rovněž další definice, v nichž se odrážejí další momenty tohoto procesu. Neplatí totéž, snažíme-li se opírat o Leninovo teoretické dílo?

⁴⁸ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 29, s. 415

⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

kde píše: „zemědělec používající námezdní síly patří do jedné *třídy* s továrníkem, řemeslníkem nebo obchodníkem, kteří zaměstnávají dělníky; zde není rozdíl mezi třídami, ale mezi *povoláními*. Zemědělský námezdní dělník patří do jedné třídy s továrním a obchodním *námezdním* dělníkem.“¹¹

Lze se však z několika důvodů domnívat, že skutečný smysl této poznámky je jiný, než se na první pohled zdá. To se týká i představy, že každý zemědělec zaměstnávající za kapitalismu cizí pracovní síly patří *automaticky* mezi vykořisťovatele. Toto pojetí se rozchází s podrobnější analýzou v jiných Leninových pracích.¹² Je snad důvod v tom, že Lenin změnil názor? Nebo je vůbec třeba výše zmíněné poznámce rozumět trochu jinak?

Tím hlubšímu zamyšlení je proto třeba podrobit otázku, proč kromě několika zcela ojedinelých zmínek (např. v článku *Trudovici a dělnická demokracie*) Lenin v převažujícím množství svých prací nesoudí, že by se kapitalistická společnost beze zbytku rozpadla jen na dvě antagonistické třídy.¹³

Nabízí se odpověď, že pět rozdílů, které shrnuje Leninova definice, má vymezit pouze hraniční body *polarizace* dvou základních antagonistických tříd kapitalistické společnosti, kolem nichž se pak na tomto základě politicky polarizuje i všechno ostat-

ní obyvatelstvo (v poznámce v článku *Trudovici a dělnická demokracie* a v několika podobných jde v tomto případě zřejmě jen o zdůraznění zmíněného procesu polarizace). Těchto pět rozdílů, omezíme-li se jen na ně, však umožňuje definovat dělnickou třídu za kapitalismu *pouze v kontrastu s třídou kapitalistů*, a ne již ve srovnání s jinými vrstvami pracujícího obyvatelstva. Z toho pak vzniká dojem, jakoby tu šlo jen o dvě třídy.

Lenin však musil vymezit dělnickou třídu za kapitalismu i *ve srovnání s dalšími vrstvami či třídami vykořisťovaného pracujícího lidu*. Také o to jde v jeho rozboru určitosti této třídy. Vždyť dokazoval, co umožňuje dělnické třídě za kapitalismu vést v boji proti kapitálu i ostatní pracující a vykořisťované vrstvy.

Lenin v řadě svých prací ukázal, že dělnická třída za kapitalismu se sice *shoduje* s řadou dalších sociálních skupin obyvatelstva tím, že také nevlastní výrobní prostředky a je rovněž vykořisťována. Zároveň se však od nich *liši* svým postavením ve výrobních vztazích ve velkém kapitalistickém průmyslovém závodě.

To ji podstatně *odlišuje od rozptýlené masy výrobců*¹⁴ i *od dělníků v malém podniku* (viz 3. sešit knihy *Kdo jsou přátelé lidu*,¹⁵ článek *Výklad zákona o pokutách z roku 1895*¹⁶ aj.).

¹¹ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 18, Praha, SNPL 1957, s. 32.

¹² Tak např. v *Předběžném návrhu tezí o agrární otázce* (r. 1920), vypracovaném pro II. kongres Komunistické internacionály, charakterizuje Lenin *střední rolníky* tak, že „dostí často (např. v každém druhém nebo třetím hospodářství) zaměstnávají cizí pracovní síly (podtrženo I. H.)“ (Lenin, *Spisy*, sv. 31, Praha, SNPL 1955, str. 151). Přece však nehovoří o nutnosti třídního boje proti této vrstvě (jak to uvádí dále u „velkých sedláků–kulaků), ale naopak dodává: „revoluční proletariát si nemůže – alespoň pro nejbližší budoucnost a pro začátek období diktatury proletariátu – vytknout za úkol získat tuto vrstvu na svou stranu, nýbrž musí se omezit na to, aby ji neutralizoval...“ (tamtéž). Chápe tedy tuto vrstvu nikoli jako součást třídních nepřátel, ale naznačuje perspektivu jejího získání za spojení vítězné revoluce dělnické třídy. To zřejmě vyplývá z faktu, že střední rolníci, i když zaměstnávají jednotlivé pracovní síly, vyrábějí s daleko horším technickým vybavením než kulaci a statkáři. Mají tedy ve srovnání s nimi vyšší výrobní náklady, ale jsou nuceni jejich konkurenci na kapitalistickém trhu prodávat své produkty za tutéž cenu. Proto si nadhodnotu vytvořenou pracovními silami zaměstnanými u středních rolníků přisvojuje místo nich prostřednictvím trhu kapitalistická třída, která si současně přisvojuje i část výtěžku práce středního rolníka samého a jeho rodiny. Proto ani střední rolníci nepatří mezi vykořisťovatele, ale naopak mezi vrstvy vykořisťované kapitálem.

¹³ Např. v *Dětské nemoci „levicůvství“ v komunismu* (r. 1920) píše Lenin v souvislosti s hodnocením vývoje v carském Rusku v letech 1903–1905 toto: „Představitelé *tří hlavních tříd* (podtrženo I.

H.), tří hlavních politických směrů, liberálně buržoazního, maloburžoazně demokratického (skrývajícího se pod názvem „sociálně demokratický“ a „sociálně revoluční“) a proletářsko-revolučního...“ (tamtéž, str. 20). Lenin zde tedy nehovoří o dvou, ale o *třech* třídách, a to dokonce jako o *hlavních*, tj. nezahrnujících výčet *všech* tříd.

¹⁴ Většně zemědělských malovýrobců, ale i zemědělského proletariátu.

¹⁵ „Vykořisťování pracujícího člověka v Rusku je všude ve své podstatě *kapitalistické*... jenomže vykořisťování masy výrobců je drobné, rozptýlené a nevyvinuté, kdežto vykořisťování továrenského proletariátu je intenzivní, zspolečněštěné a koncentrované. V prvním případě je toto vykořisťování ještě opředeno středověkými formami, různými politickými, právními a zvyklostními přívěsky, úskoky a chytráctvím, které brání pracujícímu člověku i jeho ideologovi vidět podstatu řádu utlačujícího pracujícího člověka, vidět, kde a jak je možné najít východisko z tohoto řádu. V druhém případě je vykořisťování naopak zcela vyvinuté a projevuje se ve své čisté podobě, bez jakýchkoli jednotlivostí, které věc komplikují. Dělník už nemůže nevidět, že ho utlačuje *kapitál*, že je nutno vést boj proti *třídě* buržoazie. A tento jeho boj za *nejbližší hospodářské požadavky*, za zlepšení *vlastního hmotného postavení* (podtrženo I. H.) nevyhnutelně vyžaduje od dělníků, aby se organizovali, nevyhnutelně se stává válkou nikoli proti osobě, nýbrž proti *třídě*, té třídě, která utlačuje a rdouší pracujícího člověka nejen v továrnách a závodech, nýbrž všude a na každém místě. Právě proto je tovární dělník jen *čelným* představitelem veškerého vykořisťovaného obyvatelstva a k tomu, aby uskutečnil svou vůdčí úlohu v organizovaném důsledném boji, není naprosto za-

I když dělnická třída stejně jako oni vykonává méně kvalifikovanou práci (převážně fyzickou nebo jen fyzickou), její vykořisťování kapitálem není zastřeno různými místními zvláštnostmi a nahodilostmi, ale objektivně nabývá *zevšeobecněné, a proto zjevné podoby*.

Pod vlivem tohoto specifického postavení ve výrobních vztazích se revoluční dělnická třída formuje nejprve *k boji za bezprostřední, hospodářské požadavky*. Naráží však přitom nejen na odpor jednotlivých kapitalistů, ale na odpor celé třídy kapitalistů a celého společenského systému (především kapitalistického státu), který této vládnoucí třídě slouží. Proto je nucena přejít k boji za odstranění celého kapitalistického systému — *k politickému boji* (viz např. článek *Návrh a výklad programu SDDSR z r. 1895–96*).¹⁷

Z ekonomické základny určitosti revoluční dělnické třídy za kapitalismu (tj. z je-

jího specifického postavení ve výrobních vztazích) se formují i *nadstavbové rysy této třídy*. Sama velká kapitalistická továrna učí tuto třídu *organizovanosti* a zkušenosti z hospodářských bojů, zvláště pak z boje politického, tuto její schopnost dále prohlubují (viz např. Leninovy myšlenky v knize *Krok vpřed, dva kroky vzad z r. 1904*).¹⁸ Zároveň politický boj formuje také *třídní vědomí revolučního dělníka*.¹⁹ Až na tomto základě se pak pod vlivem marxistické teorie utváří jeho *komunistické uvědomění*.²⁰ Touto cestou se rodí revoluční strana dělnické třídy jako spojení jejího hnutí a revoluční teorie. Všechny tyto ekonomické i nadstavbové rysy staví revoluční dělnickou třídu do čela ostatních vykořisťovaných mas v boji za zrušení kapitalismu a třídní společnosti vůbec.

Lenin tedy definuje dělnickou třídu za kapitalismu jako třídu průmyslových dělníků, ekonomicky určenou postavením ve

potřebi jeho nadšení pro nějaké „perspektivy“, k tomu se jen požaduje, aby mu bylo prostě *objasněno jeho postavení*, aby mu bylo objasněno politicko-ekonomické ústrojí systému, který ho utiskuje, aby mu byla ujasněna nutnost a nevyhnutelnost třídního antagonismu za tohoto systému.“ (Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 1, s. 312–313).

„V malých podnicích — např. u městských řemeslníků nebo dělníků — pokuty neexistují. Tam není dělník zaměstnavatelem zcela cizí, žije a pracuje společně... Ale takové malé závody a podniky postupně mizí... nemohou vydržet konkurenci... Na velkých závodech a továrnách už nejsou poměry mezi zaměstnavateli a dělníky takové jako na malých dílnách. Zaměstnavatel stojí svým bohatstvím a společenským postavením tak vysoko nad dělníkem, že mezi nimi je celá propast, často se dokonce ani navzájem neznají a nemají nic společného. Dělník nemá žádnou možnost dostat se mezi pány: je odsouzen zůstat stále nemajetným a pracovat na bohatce, které nezná. Dva, tři dělníci, kteří pracovali u majitele malého podniku, byli nahrazeni masou dělníků, kteří přicházejí z různých krajů a neustále se střídají. Nařízení jednotlivých zaměstnavatelů vystřídala všeobecná nařízení, která jsou závazná pro všechny dělníky (podtrženo I. H.). Bývalá stálost vztahů mezi zaměstnavatelem a dělníkem mizí: zaměstnavatel si vůbec dělníka neváží, protože mezi spoustou nezaměstnaných vždycky lehko najde jiné, ochotné dát se najmout kdekoliv (podtrženo I. H.). Tak zaměstnavatelova moc nad dělníky sílí a on jí využívá, zatlačuje dělníky do tuhého rámce tovární práce pokutami. Dělník se tomuto novému omezení svých práv a vydělků musí podrobit, protože teď je proti zaměstnavateli bezmocný.“ (Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 2, Praha, Svoboda 1952, s. 65–66).

„Továrna zesiluje vykořisťování dělníků a toto vykořisťování zevšeobecnuje, dělá z něho celý „systém“. Dělník teď už volky nevolky nemá co dělat s jednotlivým zaměstnavatelem a jeho vůlí a útlakem, nýbrž s libovůli a útlakem celé třídy zaměstnavatelů. Dělník vidí, že jeho utlačovatelem není jen nějaký jednotlivý kapitalista, ale celá třída kapitalistů, protože ve všech závodech je stejný vykořisťovatelský systém: jednotlivý kapitalista nemůže od tohoto systému ustoupit: kdyby si např. usmyslil zkrátit pracovní dobu, přišly by mu výrobky draze, než jeho sousedu, druhému továrníkovi, který nutí dělníka za stejný plat pracovat déle. Aby dělník dosáhl zlepšení svého postavení, má teď co dělat s *celým společenským zřízením zaměstnaných k vykořisťování práce kapitálem* (podtrženo I. H.). Proti dělníku nestojí už jednotlivá nespravedlnost nějakého jednotlivého úředníka, nýbrž

nespravedlnost samé státní moci, která bere pod ochranu celou kapitalistickou třídu a vydává všeobecné závazné zákony ve prospěch této třídy. Tak se boj továrních dělníků proti továrníkům nevyhnutelně mění v boj proti celé třídě kapitalistů, proti celému společenskému zřízení, založenému na *vykořisťování práce kapitálem* (podtrženo I. H.). Proto nabývá boj dělníků společenského významu, stává se bojem ve jménu všech pracujících proti všem třídám žijícím z cizí práce (podtrženo I. H.). Proto boji dělníků otevírá novou epochu ruské historie a znamená červánky osvobození lidstva.“ (Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 2, s. 99).

„Právě továrna, která se zdá někomu strašidlem, je onou vyšší formou kapitalistické kooperace, která sjednotila a ukáznila proletariát, naučila jej organizovanosti, postavila jej do čela všech vrstev ostatních pracujících a vykořisťovaného obyvatelstva.“ (Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 7, Praha, SNPL 1953, s. 391). „Proletariát nemá v boji o moc jinou zbraň kromě organizace.“ (Tamtéž, s. 415).

„V knize *Co dělat* (r. 1902) o tom Lenin píše: „Uvědomění dělnických mas nemůže být opravdu třídním uvědoměním (podtrženo I. H.), jestliže se dělníci nenaučí na konkrétních a zároveň naprosto palčivých aktuálních politických faktech a událostech pozorovat každou z ostatních společenských tříd ve všech projevech duševního, mravního a politického života těchto tříd... Sebezpoznaní dělnické třídy je nerozlučně spjata s naprostou jasností představ o poměru všech tříd dnešní společnosti, představ nejenom teoretických... lépe řečeno ani ne tolik teoretických, jako představ, jež jsou vybudovány na zkušenostech z politického života (podtrženo I. H.)... A tuto jasnou představu nepochyťš ze žádné knížky.“ (Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 5, s. 425 až 426).

„O tom Lenin píše na jiném místě knihy *Co dělat*: „Nemůže-li být řeč o samostatné ideologii vytvářené masami samými přímo v průběhu jejich hnutí, zni otázka pouze takto: buržoazní, nebo socialistická ideologie. Střední cesty není (neboť žádnou „třetí“ ideologii lidstvo nevytvářilo, ba ve společnosti, rozdrážené třídními rozpory, vůbec nikdy ani nemůže být mimořádná nebo nadtřídní ideologie). Proto jakékoliv oslabování socialistické ideologie, jakékoliv zanedbávání této ideologie znamená zároveň posílení ideologie buržoazní.“ (Tamtéž, s. 396–397). O něco dále pak dodává: „Čím větší je živelný rozmach mas, čím mocnější se hnutí rozšiřuje, tím ještě nesrovnatelně rychleji vzrůstá požadavek obrovské uvědomělosti v teoretické, politické i organizační práci sociální demokracie“ (podtrženo I. H.). (Tamtéž, s. 409).

výrobních vztazích velké kapitalistické továrny, která její vykořisťování mění v zevšeobecněné, a tedy zvláště zjevné, takže si vynucuje přímý boj třídy proti třídě, nejprve hospodářský a později politický. Na podkladě zkušeností z tovární velkovýroby i zkušeností z boje proti kapitálu se dělnická třída učí organizovanosti. Třídní boj ji také dává třídní vědomí. Na jeho základě a s pomocí marxistické teorie, vnášené do jejího hnutí zvenčí, si pak pod vedením strany osvojuje komunistické uvědomění. Všechny tyto rysy ji staví *v čelo mas bojujících proti vykořisťování a za likvidaci kapitalistického společenského systému.*

Vzhledem k tomu, že toto vymezení zahrnuje nejen kontrast mezi dělnickou třídou za kapitalismu a třídou kapitalistů, ale i rozdíl mezi dělnickou třídou a ostatními pracujícími masami — rozdíl, který ji staví v jejich čelo — je toto vymezení podrobnější. Při definování socialistické dělnické třídy je patrně nutné opřít se také o některé teoreticko-metodologické podněty, zde zahrnuté.

Z předchozího je třeba odvodit závěr, že *vymezení socialistické dělnické třídy* vyžaduje, aby byla respektována *hlediska všech tří výše zmíněných Leninových přístupů.* První (definice pěti znaků kontrastu mezi dvěma antagonistickými třídami kapitalistické společnosti) poskytuje nejobecnější základ, který umožňuje vyjádřit především podstatné proměny v ekonomickém postavení dělnické třídy, k nimž vedla vítězná socialistická revoluce. Druhý (definice ekonomických předpokladů vedoucích po revoluční likvidaci antagonistických tříd k úplnému zrušení tříd — tj. neantagonistických) vyjadřuje základ neantagonistické třídně sociální struktury socialistické společnosti, a tím i specifická hlediska vymezení socialistické dělnické třídy. *Třetí* (totožnost a rozdíl mezi dělnickou třídou a všemi ostatními vykořisťovanými masami kapitalistické společnosti, stavějící ji v čelo těchto mas) klade otázku konkrétních příčin historické role a vedoucí úlohy socialistické dělnické třídy.

K prvnímu přístupu: Tím, že vítězná socialistická revoluce a) nahradila kapita-

listický systém společenské výroby *socialistickým*, b) změnila vztah dělnické třídy k výrobním prostředkům a učinila z ní jejich *vlastníka*, takže se na tomto základě c) postupně přetváří i její úloha *ve společenské organizaci práce*, d) zdroj jejího důchodu, *vlastní práce*, z ní již nečiní vykořisťovanou třídu a e) umožňuje ji proto dosahovat *vyššího podílu na národním důchodu*, takže je věcí jejího přímého celkového třídního zájmu poúlet se na jeho růstu.

K druhému přístupu: Za socialismu (kde již není kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků ani třídního antagonismu) je třídně sociální společenská struktura neantagonistická, jejím základem jsou v podstatě již jen *ekonomické stránky dosud trvající staré společenské dělby práce.* Místem v dělbě práce (a s tím související formou socialistického vlastnictví) je dán i *základ specifikace určitosti socialistické dělnické třídy.* Toto místo vyplývá a) z trvajícího podstatného sociálního rozdílu mezi městem a vesnicí (a s tím souvisejícího rozdílu mezi všelidovou a skupinovou formou socialistického vlastnictví). Tímto podstatným rozdílem je určena *odlišnost socialistické dělnické třídy (ale i rozhodující většiny sociální skupiny inteligence) od socialistického družstevního rolnictva.* Toto místo vyplývá b) z trvajícího podstatného sociálního rozdílu mezi fyzicky a duševně pracujícími. Tímto podstatným rozdílem je určena *odlišnost socialistické dělnické třídy (ale i rozhodující většiny socialistického družstevního rolnictva) od sociální skupiny inteligence.* Oba rozdíly zároveň diferencují i další, méně významné a také méně početné skupiny socialistické společnosti.

K třetímu přístupu: Velmi podstatnou stránkou, která zahrnuje určitost socialistické dělnické třídy, je její *sepětí s výrobními vztahy velkých průmyslových závodů.* To vtiskuje jejímu postavení ve staré společenské dělbě práce²¹ *zevšeobecněncu, a proto zvlášť zjevnou podobu.* Proto tato třída (a to platí více než pro kteroukoli jinou skupinu pracujících za socialismu) může dovršit podstatné proměny svého života, započaté vítězstvím socialistické revoluce, až *dokončením postupného*

²¹ Ve srovnání s těmi pracujícími, s nimiž má analogické místo v podstatném sociálním rozdílu mezi městem a vesnicí, i ve srovnání s těmi, jimž se

podobá svým místem v podstatném sociálním rozdílu mezi fyzicky a duševně pracujícími.

přechdu od socialismu k rozvinutému komunismu.

Politicky pasivním a neangažovaným dělníkům je poznání této podstaty jejich ekonomického postavení a východiska z tohoto postavení těžko dostupné. Z toho se mohou rodit tendence svědčící o tom, že tito lidé *tihnou k rozvinutému komunismu alespoň živelně*, a proto někdy zvráceným způsobem (např. rovnostářským přístupem k mzdové politice). Dlouhodobější dopad takových tendencí ovšem poškozují i je a také jejich spoludělníky.

I socialistická dělnická třída může dospět k hlubšímu poznání těchto faktů jen *pod vedením komunistické strany* — aktivní politickou činností buď přímo v jejích řadách, nebo v masových společenských organizacích, podílejících se na uskutečňování její politiky, nebo ve volených státních orgánech (NV ap.) či jejich aktivu, příp. jinými možnými formami účasti na společenské správě a její kontrole. Při této politické činnosti třída rozvíjí své *organizační* schopnosti, jejichž základem jsou přímé zkušenosti z výrobního procesu na velkých závodech. Politickým působením mezi ostatními pracujícími nabývá *třídního vědomí* a za pomoci strany si osvojuje marxismus-leninismus, takže dosahuje *komunistického uvědomění* (viz poznámka 18. 19 a 20). Pečuje o rozvoj socialistické velkovýroby. Rozhodujícím způsobem ovlivňuje i ostatní oblasti života socialistické společnosti. Uplatňuje s komunistickou stranou v čele svou *vedoucí úlohu*.

Sledovaný postup, vycházející z Leninových myšlenek, si tedy při vymezení socialistické dělnické třídy vynucuje soustředit pozornost na dělníky z průmyslové velkovýroby. Je tomu tak proto, že u nich najdeme charakteristické rysy této třídní určitosti v *nejvyhraněnější podobě*.

Často diskutovanou otázkou bývá *postupné stírání rozdílů* mezi socialistickou dělnickou třídou a družstevním rolnictvem — i mezi těmito neantagonistickými třídami socialistické společnosti — na jedné straně a sociální skupinou inteligence na straně druhé. V přístupu k této tak důležité otázce je možno podlehnout dvěma protichůdným omylům, které mají zpravidla vážné politické důsledky.

První omyl spočívá v *podcenění* zmíněného procesu. Se zápornými důsledky tohoto podcenění se setkáme zvláště tam,

kde předmětem uvažování jsou dlouhodobější perspektivy našeho rozvoje (např. v rámci socialistické prognostiky). Výrazem podcenění procesu postupného stírání třídních hranic socialistické společnosti bývá zvláště postup, který se pokouší závěry o naší budoucnosti odvodit z pouhé kvantifikace ukazatelů současnosti (tedy postup analogický buržoazní futurologii).

Jestliže vývoj naší socialistické společnosti povede k postupnému stírání třídních hranic, bude to znamenat i řadu dalších zásadních kvalitativních sociálních proměn. Prognostické práce (zvláště dlouhodobější) by neměly opomíjet kvalitativní analýzu cest těchto proměn, tj. i proměn kvalitativní určitosti statistických souborů, které v prognózách kvantifikujeme.

Pokud k této chybě v prognózách dochází, fakticky se tím nahrává zkreslenému dojmu, jako by v současném socialismu i v současném kapitalismu šlo jen o růst výrobních sil (a to navíc jakýmsi bezrozdílným směrem) a koneckonců jako by se tedy jednalo o vývoj jakýchsi dvou ne příliš odlišných forem „moderní industriální společnosti“. Jde tedy o podcenění třídního přístupu k naší současné společenské realitě. Tím vším se vytváří báze k pronikání buržoazní kontrarevoluční ideologie konvergence do socialistických zemí.

Druhý omyl spočívá naopak v *přečehování* tempa zmíněného procesu, a zvláště aktuálního vývojového stupně, který již byl reálně dosažen. Také to vede k podcenění třídního přístupu k našemu společenskému dění — k představám, že takový přístup již neodpovídá současnému vývojovému stupni naší společenské struktury.

Tyto iluze vytvářejí živnou půdu pro dopad buržoazních koncepcí antropologismu. O ně se pak opírá rozvoj abstraktních úvah o „demokracii vůbec“, o „svobodě vůbec“ a řada souvisejících buržoazně ideologických interpretací nadtřídního chápání státu, práva apod. Naše kontrarevoluční síly se ve své propagandě opíraly i o tento okruh iluzí.

Oba omyly jsou sice svým východiskem protichůdné, ale jejich třídní ideologické vyústění je totožné. Tkví v podléhání vlivu buržoazní ideologie a v ústupu od marxismu-leninismu. Proto lidé dopouštějící se některého z těchto dvou protichůdných omylů i příslušných ideologických konsekvencí nekladli v období ideologického

rozkladu důraz na své názorové rozdíly, ale místo toho naopak svou argumentaci proti marxismu-leninismu eklekticky spojovali.

Aby bylo možné pravdivě předvídat perspektivy stírání neantagonistických třídních rozdílů v socialistické společnosti a aby bylo možno pravdivě posuzovat aktuálně dosahované stupně tohoto procesu, je nutno zřejmě prohlubovat naši analýzu příčin, které základní třídně sociální strukturu socialistické společnosti ještě plodí. Za jejich nejobecnější základ nutno pokládat dosud trvající starou společenskou dělbu práce.

Ve srovnání s tímto poměrně jasným závěrem je méně propracován problém objektivních determinant rozdílů mezi socialistickou dělnickou třídou a družstevním rolnictvem navzájem i mezi oběma těmito třídami na jedné straně a sociální skupinou inteligence na druhé straně. Hlubší propracování tohoto problému, tj. analýzy hranic mezi nimi, považují za základní teoreticko-metodologický předpoklad předvídaní cest stírání těchto hranic a rozboru jednotlivých etap postupu po těchto cestách.

Rozdíl mezi socialistickou dělnickou třídou a socialistickým družstevním rolnictvem bývá objasňován jako důsledek dvou forem socialistického vlastnictví (jeho všelidové a skupinové formy). Omezíme-li se však jen na toto vysvětlení, zůstáváme ještě dlužni odpověď na otázku, čím jsou tyto dvě formy socialistického vlastnictví dány samy. Nebude-li odpověď přiměřená, může se tím zkreslit i pohled na celou otázku, a tím i na stírání rozdílů.

Jádro problému zřejmě nelze hledat především v právní oblasti,²² či snad především dokonce v oblasti vědomí lidí.²³ Tkví v oblasti výrobních vztahů a jejich dialektické vazby s výrobními silami. Rozhodující příčiny lze spatřovat v tom, že socialistické zemědělství zatím dosahuje nižší úrovně výrobních sil, a tedy nižší úrovně společenské produktivity práce než socialistický průmysl. Proto se vyznačuje i niž-

ším stupněm rozvoje společenské dělby práce a z toho plynoucím *nižším stupněm* rozvoje *výrobních vztahů* (společenské vzájemné ekonomické závislosti při kooperaci výroby a spotřeby).

S tím souvisí i fakt, že v zemědělství současných socialistických zemí je naturní výroba dosud nezbytnou složkou produkce.²⁴ Její výsledky dosud tvoří nezanedbatelnou část důchodu socialistického družstevního rolníka.²⁵

Tento nižší stupeň rozvoje socialistických výrobních vztahů modifikuje charakter ekonomického postavení socialistické třídy družstevních rolníků. Družstevní rolník za socialismu je méně společensky a ekonomicky závislý na celospolečenské výrobě než socialistická dělnická třída. Tomu musí odpovídat i jiná forma socialistického vlastnictví (skupinové vlastnictví), jestliže má poskytovat dostačující ekonomické podněty k individuálnímu zájmu na rozvoji socialistické zemědělské výroby.

Jestliže je tomu tak, potom rozhodující cestou ke stírání neantagonistických třídních rozdílů mezi socialistickou dělnickou třídou a socialistickým družstevním rolnictvem musí být *proces zprůmyslnění zemědělské výroby, odrážející se ve velkém růstu společenské produktivity práce*. Jen úměrně tomu, nakolik tento proces bude rušit dosud trvající nižší stupeň rozvoje společenské dělby práce v zemědělství, se bude stupeň ekonomické závislosti na celospolečenské výrobě u socialistického družstevního rolníka vyrovnávat s oním stupněm, jehož dosahuje socialistická dělnická třída. Zde je patrně podstata procesu postupného splynutí dvou forem socialistického vlastnictví, a tím i postupného stírání neantagonistických třídních hranic mezi socialistickou dělnickou třídou a socialistickým družstevním rolnictvem.

Jiné důležité otázky klade *proces stírání rozdílů mezi fyzicky a duševně pracujícími*. Také tato stránka staré společenské dělby práce je výsledkem (a do určité mí-

²² K tomu směřují představy akcentující místo ekonomické podstaty vlastnických vztahů jejich právní garanci a redukující je jen na tuto jejich právní garanci.

²³ Např. v přežitích ve vědomí bývalých drobných a středních rolníků, kteří sice za kapitalismu byli soukromými vlastníky výrobních prostředků, byť nevelkých (a patřili tedy mezi vlastníky), ale zároveň byli i součástí vykořisťovaných mas.

²⁴ Tj. výroba přímo pro spotřebu vlastní rodiny, příp. přímo vlastního družstva.

²⁵ Číselné údaje o tom v Československu nejsou podchyceny. Přepočteme-li však rolníků součástí příjmu zemědělce (včetně produkce ze záhumenku)

na ceny, za které podobné produkty nakupuje dělník ve městě, a porovnáme-li tuto částku s peněží složkou příjmu družstevního rolníka, nejde tu patrně o zanedbatelnou část.

Na druhé straně je ovšem třeba vidět, že úplný zánik naturní složky příjmu socialistického družstevního rolníka je v celospolečenském měřítku odvislý od dalšího růstu výrobních sil v zemědělství. Dokud družstevní zemědělská výroba nebude stačit kryt svým rozvojem nejen rostoucí potřeby obyvatelstva, ale i dosavadní produkci ze záhumenku, znamenalo by jejich zrušení snížení celkové společenské produkce, což nelze dopustit.

ry i přímou součástí) dosaženého vývojového stupně výrobních sil. Některými svými rysy přitom vstupuje do oblasti výrobních vztahů, do oblasti vzájemné společenské a ekonomické závislosti při výrobě a spotřebě. O překonání odlišného postavení fyzicky a duševně pracujících v socialistických výrobních vztazích právě jde.

Stupeň vzdělání dosahovaný těmi, kteří i za socialismu jsou zatím systemizováni především na fyzickou práci, není převážně podmíněn jejich osobními schopnostmi nabývat vzdělání. Je spíše určen jejich místem ve společenské dělbě práce a z toho vyplývající menší potřebou i možnostmi vzdělávat se.

Za základní předpoklad překonání společenské dělby práce mezi fyzicky a duševně pracujícími je možno považovat další rozvoj socialistické výroby, tj. takový růst výrobních sil, který tuto stránku společenské dělby práce přeroste a vynutí si její zrušení. Podmínky k tomu může vytvořit například komplexní automatizace. Tím zaniknou ty stránky vzájemné společenské a ekonomické závislosti, které dělbu práce na fyzickou a duševní reprodukuje. Tak tomu ovšem může být až v rozvinutém komunismu.

Zvláštní kapitolou procesu postupného stírání třídně sociálních rozdílů mezi obyvatelstvem socialistické společnosti je *otázka tzv. hraničních jevů*. Mezi socialistickou dělnickou třídou a socialistickým družstevním rolnictvem právě tak jako mezi fyzicky a duševně pracujícími za socialismu najdeme celou řadu takových hraničních jevů a mezistupňů. To je někdy chápáno jako důkaz, že tyto hranice jsou již překonány.

Vzniká otázka, zda tu není třeba právě naopak spíše uplatnit známou Engelsovu myšlenku, že hraniční jevy mezi kvalitami samy o sobě ještě zdaleka nevyvracejí přítomnost hranic (jsou přece hraničními jevy právě proto, že jsou na hranicích).²⁶ V tomto smyslu se lze domnívat, že teprve tehdy až se podobné hraniční jevy rozšíří

tak, že do sebe postupně absorbují takřka celou dosavadní třídně sociální realitu, na jejichž kvalitativních hranicích dnes stojí, dojde ke skutečnému překonání hranic, k jejich zrušení. To ovšem předpokládá dlouhý proces.

Někdy bývá také kladeno rovnítko mezi *stíráním* třídně sociálních hranic v socialistické společnosti a mezi *sblíčováním* jednotlivých třídně sociálních skupin. Lze se domnívat, že takové ztotožnění je značně nepřesné. O *sblížování* je možno hovořit například již tam, kde dochází k *prohlubování politické jednoty* celé společnosti, příp. kde dochází ke společnému zvyšování kulturnosti apod. Je nesporné, že takové sblížování má významnou společenskou funkci pro další rozvoj socialismu. Může proto napomáhat i k vytváření lepších podmínek pro postupné stírání třídně sociálních hranic. Samo o sobě však takovým stíráním hranic ještě není.

Резюме

Груза И.: К проблеме марксистско-ленинского понимания социалистического рабочего класса

Проблематика точного определения понимания социалистического рабочего класса, которой посвящена эта статья, относится к вопросам, являвшимся особенно часто предметом дискуссий до периода кризиса в Чехословакии. В них, особенно в их начале, ссылались или на потребности социологических исследований или на требования развития других общественных наук, или же на решения разных наболевших вопросов общественной практики и т. п.

Однако в дискуссиях постепенно все больше брали верх стремления ревизионистов сделать относительной и сомнительной роль нашего рабочего класса и вместе с тем и все социалистическое развитие страны. Дело идет о вопросе, который является одним из исходных вопросов для марксизма-ленинизма вообще. Поэтому рост деструкций его толкования давал возможность, чтобы с этого места шаг за шагом развертывалось извращение целого ряда дальнейших ключевых вопросов — роли коммунистической партии, понимание социалистического государства и т. д.

Теоретико-методологические исходные точки точного определения понятия рабочего класса в произведениях марксизма-ленинизма являются очень часто встречающимся тематическим кругом. Несмотря на это ахиллесовой пятой

²⁶ Engels v *Dialektice přírody* (r. 1872–1886) o tom píše: „Hard and fast lines (ostré a pevné čáry) jsou neslučitelné s vývojovou teorií — dokonce hranice mezi obratlovci a bezobratlými není už pevná... Na takový způsob nazarání na přírodu, kde všechny rozdíly splývají v mezistupňích a všechny protiklady jsou překlenujuty v mezidílky (podtrženo I. H.), nestačí už stará metafyzická metoda myšlení. Dialektika, která právě tak nezná žádné hard and fast lines, žádné bezpodmínečné všeobecné platné:

bud — anebo!, která překlenuje strnule metafyzické rozdíly a která kromě bud — anebo zná na správném místě i: jak to — tak ono! (podtrženo I. H.) a zprostředkuje protiklady, je jedinou metodou myšlení v nejvyšší instanci přiměřenou k tomuto stupni nazarání na přírodu. Pro denní potřebu, pro vědecké hokynafení, zůstávají ovšem metafyzické kategorie v platnosti.“ (Marx, K.—Engels, B.: *Spisy*, sv. 20, Praha, Svoboda 1966, s. 491.)

дискуссий было значительное незнание их не только среди широкой общественности, но и среди работников теоретико-идеологического фронта.

Дело в том, что в период политического наступления революционного рабочего класса в Чехословакии реальное существование его было в высокой степени явственно. Поэтому казалось лишним уделять более глубокое внимание изучению научных выводов, связанных с его определением, тем более массовой популяризацией этих выводов.

После февральского торжества рабочего класса в 1948 г. все больше выступали на передний план задачи социалистического строительства и развития народного хозяйства. Рука об руку появлялось постепенное недооценивание политической активности трудящихся. Оба эти явления способствовали тому, что раньше прямо бросающиеся в глаза критерии определенности рабочего класса теряли свою явную форму.

При таких условиях значительное незнание марксистско-ленинских теоретико-методологических исходных пунктов точного определения понятия рабочего класса создало идеальные условия для распространения искажающих ревизионистских интерпретаций и для связанной с этим деструкции дальнейших вопросов марксистской науки. Поэтому в настоящее время имеет большое значение возвращение к этим теоретико-методологическим отправным моментам. Попыткой сделать это является и настоящая статья.

В ней исходит из эмпирии и теории при определении качественной определенности социологического явления. На основе этого она указывает, как нарушение этой связи открыло дорогу ревизионистским деинтерпретациям точного определения понятия социалистического рабочего класса и какие основные течения дифференцировались в этих ревизионистских концепциях в Чехословакии.

В дальнейшей части статья занимается связью трех основных теоретико-методологических толчков к точному определению социалистического рабочего класса, которые мы находим в произведении В. И. Ленина. Затем следует пассаж к проблематике постепенного сглаживания различий между социалистическим рабочим классом и социалистическим крестьянством кооперативов, который является заключением статьи.

Статья сама является заключительным пассажем более обширного материала. Принимая во внимание его отдельное опубликование, автор — поскольку это он счел необходимым — дополнил статью хотя бы в сокращении отдельными отрывками из остальной части текста, на который настоящая статья ссылается. У некоторых вопросов (например у анализа т. н. понятия Маркса «совокупный рабочий») это, к сожалению, нельзя было сделать ввиду их объемистого диапазона.

Summary

Hrůza I.: On the Marxist-Leninist Conception of the Socialist Working Class

The subject of the present paper — i. e. the problems of defining the socialist working

class — belongs to the most frequently discussed topics prior to the period of crisis in Czechoslovakia. For the most part, these discussions referred — particularly in their initial stage — either to the needs of sociological research or to the demands of the development of other social sciences, or else to the solution of various urgent problems of social practice.

However, it was the attempt of the revisionists to relativize and to throw doubt upon the social role of our working class, and, along with it, the whole socialist development of the country that gradually gained the upper hand in these discussions. This question belongs to the fundamental questions of Marxism-Leninism in general. This is why the growing destruction of its interpretation facilitated the gradual distortion of a great number of other key questions — e. g. the task of the Communist Party, the conception of the socialist state, etc., etc.

In the work of the founders of Marxism, the theoretical and methodological starting-points in defining the working class represent a most frequently discussed thematic area. Nevertheless, the Achilles heel of these discussions was their considerable lack of knowledge — which refers not only to the public at large but also to the workers of the theoretical-ideological front.

In the period of the fully developed revolutionary political fight of the working class in Czechoslovakia, its reality was most apparent. For this reason, it seemed unnecessary to devote deeper attention to the study of the scientific conclusions connected with its definition, and — all the less — to the mass popularization of these conclusions.

Since the people's victory in February 1948, the tasks of the socialist construction and economic development have increasingly been coming to the fore; hand in hand with this, a gradual underestimation of the workers' political activity was taking place. Both these facts contributed to making the formerly highly conspicuous criteria of the definiteness of the working class lose its evident character.

Under these conditions, the considerable ignorance of the Marxist-Leninist theoretical-methodological bases of defining the working class created ideal conditions for spreading the distorting revisionistic interpretations and for the destruction of further questions of Marxist science ensuing therefrom. Consequently, it is of great significance to return to these theoretical-methodological bases. The present paper is an attempt in this direction.

The paper proceeds from the connection of empiricism and theory in defining the qualitative specificity of the sociological phenomenon. On this basis, it shows how the violation of this connection opened the way for the revisionistic disinterpretations of the definitions of the socialist working class and points to the main trends differentiated in these revisionistic conceptions in Czechoslovakia.

In the following part of the paper, attention is paid to the connections of three fundamental theoretical-methodological suggestions for defining the socialist working class which may be found in Lenin's work. In conclusion, problems of the gradual elimination of the differences between the socialist working class and the socialist cooperative farmers are discussed.

The paper represents the concluding parts

of a broader material. Insofar as the author considered it necessary with regard to its independent publication, he complemented — at least in brief — the partial parts of the preceding text to which the passage refers. Unfortunately, this was impossible in the case of some questions (e. g. in the analysis of Marx' conception of the "collective worker"), due to their extent.